

lota nagymérvű átalakítására kerül sor: felépült a teraszrendszer és átalakították az ÉK-i palotát. Ennek az átalakításnak a legfontosabb jellemzője, hogy valójában nem nyúlt bele döntően a Zsigmond-kori épületek szerkezetébe, mindössze bővítésekre és főleg dekorációra, berendezésekre, tetőzetekre szorítkozott. A kápolna és a palota képeben látványos, de korántsem alapvető változást hozott. A jó minőségű Zsigmond-kori épületeket mindössze a XV. század végének új ízléséhez kellett küllemükben igazítani.

A palotát utoljára 1539-ben lakta magyar király: Szapolyai János.¹¹⁰ Már Visegrád 1544-es eleste előtt is érték kisebb károk a palotát.¹¹¹ A török uralom alatt gazdátlanul álló épületek végleges romlásnak indultak. 1573-ban Lubenau már romosnak írja le.¹¹² Am a pusztulást nem annyira a szándékos rombolás indította, mint inkább a karbantartás hiánya. A hajó nagy oromzatát például nem kőnyerés szándékával döntötték le, hiszen faragott köveinek nagy része, egész a feltárásig, lezuhanási helyén maradt. A kápolna berendezését, a tabernákulumot azonban nyilvánvalóan szándékosan verték szét, szilánkjai így szóródhattak szerte az egész területen, az eredeti padlószinten. Még a boltozatok és a falak beomlása előtt kellett leszakadnia az orgonakarzatnak, konzolainak darabjai szintúgy szétszóródtak a kápolna belsejében, sőt még a

kapun kívülre is jutott belőlük néhány töredék. Ezután következett el az ablakművek kihullása és a boltozat összeomlása. A XVIII. század első harmadában még magasan álló falak látszottak, amint azt Bél Mátyás „Notitia...”-jában 1737-ben közzétett metszet tanúsítja.¹¹³ A végső pusztulást a falu újratelepítése jelentette a XVIII. század második felében.¹¹⁴ Ekkor kezdődött meg a kőbányászás a palota romjaiból. A felszínen ekkor még látszaniok kellett a kápolna falainak, mert a kőbányászok meglehetősen biztonságosan találtak rá a faragott kövekre, a falfülkékre, falsarkok helyén az utolsó köig leástak, sokszor robbantással szabadítva ki az értékes kőanyagot. Még a lábuzati párkány nagyobb részét is kitermelték. A kövek egy részét a falu különböző részein használták fel építkezéseikhez, de a Dunán lefelé, távolabbra is szállítottak belőlük: Kisoroszi mellett, valószínűleg egy elsüllyedt kőszállító uszály rakományából került elő a kápolna orgonakarzatának Mátyás-címeres konzola, amelyet aztán a plébániába falaztak be, és Czobor Béla 1890-ben talált rá.¹¹⁵

A kápolna pusztulási rétege tartalmazta a legbősebb leletanyagot. Az épülethez kapcsolódó leleteket már említettük, a többit pedig, mivel a kápolna építéstörténetéhez nem szolgáltatnak adatokat, ehelyt nem kívánjuk bemutatni.

Buzás Gergely

NÉHÁNY SZÓ A VISEGRÁDI KÁPOLNA KELTEZÉSE KÉRDÉSÉHEZ

A visegrádi kápolna ásatási eredményeiről készült feldolgozás közzétételét a szerkesztőség elsősorban azért tartja fontosnak, mert a 40 éve folyó széles körű feltárásokról mindeddig csak három – nem túl terjedelmes – cikk számolt be, s így a végzett régészeti megfigyelésekről a szaköröknek sincs áttekintésük. (A művészettörténeti, topográfiai feldolgozások megjelenítése természetesen nélkülözte a régészeti dokumentálást.) – A kápolna feldolgozása nemcsak fontos megfigyeléseket közöl, de egyben új kérdéseket is felvet. Buzás G. végeredményként leszűrt keltezését (Anjou-kor legvége – kora Zsigmond-kor) azonban magam egyelőre csak munkahipotézisnek tartom, amelyet tovább kell vizsgálni. Ugyanis számos, itt részletesen nem tárgyalható kérdés eddigi felfogásával ütközik. Ilyen pl. a palotakápolna és az É-i palota homlokzata előtti támpillérsor ismert építési egykorúsága, melyet eddig Nagy Lajos korára határoztak meg; az új adatokból pedig az Érszegi Géza által 1989-ben azonosított, a Szűz Mária-kápolna építéséhez kapcsolódó 1366. évi búcsúengedély: „in proprio palatio Visegradi.”

A legnagyobb nehézséget abban látom, hogy a szerző okfejtésének következetes továbbvitele az egész Nagy Lajos-kori második építési periódus (1360–70?) elvetését is jelenti a teljes palota területén, ez azonban történeti, művészettörténeti és régészeti ellenérvekbe ütközik. Hiszen „...1355 után újból Visegrád lett a királyi udvar állandó székhelye...” (Gárdonyi A., Századok, 1944. 225.) Nagy Lajos kastélyépítkezései (Di-

ósgyőr, Zólyom) közül egyedül Visegrádon maradt volna el a kápolna építése? Ellentmondó a három – azonos műhelyben készült – visegrádi díszkút kérdésével is (egyiken az Anjou-címerrel), hisz ezek a teraszos építkezés meglétét bizonyítják, még a IV. szinten is; a nagy díszkút esetében pedig a II. és III. szint palotájának kiépülését bizonyítják, illetve befejezését. A kápolna padló-, illetve a terasz szintje alól előkerült keltező cserepek kérdésénél (utóbbi helyet egyébként magam nem tartom ugyanolyan értékűnek) megjegyezném, hogy korábban legalább három visegrádi Anjou-kori kályhát mutattam ki, amelyek egymást követték; az I. csoportot legújabbán (Holl I., ArchÉrt 1989. 2. sz.) a század derekára kelteztem. Így a 70-es években ezekből már kerülhettek töredékek szemébe (sérülés esetén még a kályha végleges lebontása előtt is).

A kutatás egyik fontos feladata az egyes építkezések kronológiájának finomítása, helyenként talán folyamatos (elhúzódó) építkezés kimutatása (ez esetben magam ezt tartanám elképzelhetőnek). A fő építési periódusok meghatározása mindenképpen összetett feladat, különböző területek megfigyeléseinek szembesítését követeli. Így nem halasztható tovább az 1949. évi ásatás dokumentációjának közreadása a bizonyító rétegsorral (ezt *Dercsényi D.*, Visegrád műemlékei. Bp. 1951. 53. jegyzete ismerteti csak rövidítve); ez ugyanis hű képet ad az 1373–82-es évek körül az emeleti hátsó szárny mellé kidobott rétegekről, majd a 2,6 m-rel és négy réteggel feljebb következő föléje hordott Zsigmond-kori feltöltésről

¹¹⁰ Követi jelentés 1539. VII. 14. Balogh J.: A művészet 226.

¹¹¹ Topográfia 420–421.

¹¹² *Sahm, W.*: Beschreibung der Reisen des Reinhold Lubenau 1573. Königsberg 1914. 76., e részletet közölte: Topográfia 421. old.

¹¹³ Topográfia 406. 526. kép.

¹¹⁴ Topográfia 399.

¹¹⁵ *Czobor B.*: Arch. Ért. (1890.) 554–555.

(érem: 1421–24). A rétegrajz nélkül nem lehet elfogadható értékelést, kronológiát adni – vagy új magyarázatát próbálni.

Mindenképpen szükséges az új ásatások folyamatos közzététele, eredményeik szembesítése, s a felmerülő új kérdések (amelyek kezdetben mindig inkább bonyolítják, mint tisztázzák az elképzeléseket) megfogalmazása. Ne feledjük közben el, hogy a régészeti módszerű kormeghatározás általában *tágabban és szűkebben egyaránt* értelmezhető (a kerámia jó része tágabb időhatárokat ad, de még egy érem évszáma esetében is kétfajta következtetésünk lehet: forgalma utolsó éve *után* kihordott rétegben találjuk, vagy – mindennapos forgalomban szereplő csekély értékű

dénároknál – még forgalmuk ideje alatt kerültek elveszve a szemétkébe, s így azt ténylegesen keltezük). Esetünkben (a padló habarcsában) talán csak egy építési fázis *befejezésére* utalnak, s ekkor (1374?) már állanak a falak?

Más kutatási ágak (történetírás, művészettörténet) egyre inkább várhatják a középkori régészettől az újabb emlékmagyarázatot, de a forrásértékű megfigyeléseket is – az utóbbiak értelmezése ezért kíván fokozott körültekintést.

Holl Imre

AUSGRABUNG DER KÖNIGLICHEN SCHLOSSKAPELLE VON VISEGRAD

Auszug

Die Reste des Visegráder Schlosses und der Schloßkapelle wurden von János Schulek am 31. Dezember 1934 entdeckt. Nach dem Krieg hat man die Arbeit im Jahre 1948 von neuem in Gang gesetzt, und zwar von 1949 bis 1951 von Dezső Dercsényi und von 1953 von Miklós Héjji geleitet. Die Ausgrabung der Kapelle wurde 1960 beendet. 1987–89 führten wir unter der Leitung von Mátyás Szőke eine weitere Ausgrabung durch, an der auch Verfasser beteiligt war.

Aufgrund dieser Arbeiten können wir zwei Bauperioden auseinanderhalten. Obwohl im Gebiet des Schlosses schon vor dem Bau der Kapelle, in der ersten Hälfte des 14. Jh. Gebäude standen, war das Gebiet der Kapelle unbebaut. Der Kapellenbau bildete den Teil des großen Ausbaues des Schlosses, fiel mit der Errichtung des NO-Schlosses gleichzeitig zusammen, als in dessen Strebebögen III als Mauersteine für die Kapelle gemeißelte, jedoch nicht gebrauchte, profilierte Steine eingebaut wurden. Dem in die Berglehne eingebauten Gebäude mit gewölbtem Schiff und Chor schloß sich eine große Sakristei und an ihrem Stockwerk ein aus dem Palast über eine Brücke erreichbares Oratorium an. Außer dem Hauptaltar gab es zumindest auch einen westlichen Nebentalar und vielleicht auch eine Kanzel. Vor der äußeren Fassade wurde eine freistehende Statue untergebracht. Vor die Kapelle baute man eine kleine Terrasse. Den terminus post quem des Baues gibt das Falsifikat des Denars mit dem Mohrenkopf CNH II. 89 von Ludwig I. (1342–1382) an, der aus dem Fußbodenniveau der ersten Periode der Kapelle zum Vorschein gekommen ist. Diesen Denar begann man zwischen 1372–74 zu prägen, jedoch da das hier gefundene Exemplar falsch ist, dürfte es vor der Mitte der Jahre 1370 kaum in die Erde gelangt sein. Den terminus ante quem können wir mit den Jahren 1405–08 bestimmen, als der königliche Hof und die Zentralstellen endgültig nach Buda gezogen sind. Nach diesem Zeitpunkt ist hier ein größerer Bau schon völlig unwahrscheinlich. Das aus Bauschichten der Kapelle zum Vorschein gekommene Fundmaterial ähnelt im wesentlichen den bei der Ausbildung des zweiten Hofes des Burgschlosses von Buda entstandenen, mit den Münzen der Königin Maria (1352–1395) datierten Schichten hervorgekommenen Funden. Den Kapellen- und Schloßbau zu Visegrád können wir demnach auf das letzte Viertel des 14. Jh. datieren, auf die Zeit der Re-

gierung von Ludwig I. (1342–1382), Maria (1382–87) und Sigismund (1387–1437).

Die zweite Periode bedeutete die Umänderung der Kapelle. Es wurde eine neue, große Kapellenterrasse mit Ziegelboden und ein mit Ziegeln ausgelegter Ablaßkanal gebaut. Man erhöhte das Fußbodenniveau des Schiffes, das dann mit den gemusterten Fliesen des aufgebrochenen, alten Ziegelbodens belegt wurde. Der Chor erhielt neue, farbenglasierte Fußbodenziegel. Es wurden das Gesims der Kapelle, der Dachgiebel und der Dachstuhl ausgetauscht. Diesen bedeckte man mit farbenglasierten Dachscherben. Die Sakristei und das Oratorium wurden überwölbt. Auch die Einrichtung wurde umgeändert: es wurden drei Altartabulae aus weißem Marmor im Renaissancestil bzw. ein Pastoforium angebracht. An die O-Mauer des Schiffes kam eine Orgel. Die bemalten Konsolen im Renaissancestil auf dem Erker waren von den Wappen des Königs Matthias (1458–1490) und der Königin Beatrix geschmückt. In der S-Hälfte des Schiffes wurde eine Holzempore gebaut, zu der aus dem SO-Palast eine Holzbrücke führte. In der Kapelle befand sich auch ein Taufbecken. Zur Einrichtung dürften noch einige Steinmetzarbeiten aus rotem Marmor gehört haben: das Relief eines Puttos, die „Visegráder Madonna“ usw. Über die Einrichtung der Kapelle bietet die aus dem Beginn des 16. Jh. stammende Beschreibung von Miklós Oláh wertvolle Daten. Die neuen architektonischen Details entstanden in spätgotischem Stil, bloß auf der Einrichtung erschien der Renaissancestil. Der Umbau der Kapelle hängt eng mit der Umänderung des Zierhofes des NO-Gebäudes zusammen: bei der Errichtung des Zierhofes wurden Steinmetzarbeiter aus dem 14. Jh. in die neue Strebemauer der Terrassen eingemauert. Die Gewölbekonsolen der Sakristei und des Oratoriums sind verwandte Elemente der Konsolen vom Wandelgang des Zierhofes, deshalb ist die den Bau des Zierhofes auf das Jahr 1484 datierende Aufschrift zur Datierung des Umbaus der Kapelle gleichfalls geeignet.

Das Schloß von Visegrád wurde von den ungarischen Königen bis 1539 benutzt. Der langsame Verfall setzte von dieser Zeit an. 1544 kam es in türkische Hände. Die Ruinen wurden im 18. Jh. als „Steinbruch“ von der neu angesiedelten Dorfbevölkerung benutzt, der Großteil der Steinmetzarbeiten der Kapelle verschwindet von da an.

G. Buzás